

ПРЕДРАГ ПАВЛИЋЕВИЋ*
ЛАЗАР РАДЕНОВИЋ**
Академија за националну безбедност
Београд

УДК 351.78:316.48
Оригиналан научни рад
Примљен: 01.09.2020
Одобрен: 18.09.2020
Страна: 305-319

ОБАВЕШТАЈНА АНАЛИЗА И ЕКСПЕРТСКО МИШЉЕЊЕ

Сажетак: У раду се назначавају фактори од утицаја на процес обавештајне анализе, а потом ближе разматра досег експертског знања, лимити експертских процена у овом процесу.

У том циљу разматра се више повезаних концепата и проблема: предвиђање, ретродикција, изненађење, антиципација, а нешто ближе парадокс експертизе. Полази се од става да се елементи и поље обавештајног може јавити у подацима који првенствено имају карактер (гео)политичких, економских, војних, али да могу обухватати и социјалне, социјално-психолошке, правне, као и еколошке аспекте реалности. Показује се да је у процесу обавештајне анализе, паралелно са широким аналитичким захватом који покрива више подручја и аспеката реалности, нужен аналитички приступ који у комплексности предмета препознаје податке који су управо обавештајног карактера. Увезујући елемент (димензија) у процесу анализе је утицај поменутих аспеката на интересе и вредности које штите обавештајне институције. Стога, експертиза у обавештајним стварима мора подразумевати способност, знања и вештине експерта да очу, сагледа и повеже битне односе, односно значајне колерације, да увиди њихову динамику (трендове), како би идентификовао последице процеса и догађаја, посебно ефекте активности обавештајних мета на интересе и вредности (у првом реду националне) које штити.

Кључне речи: хеуристичке пристрасности, обавештајна анализа, неизвесност, предвиђање, експертско знање, парадокс експертизе

Увод: предмет и циљ рада

Предмет рада су неопходност, функција и досези експертског знања у процесу обавештајне анализе. Научни циљ рада је да се квалитативном анализом садржаја теоријских и стручних извора уоче лимити експертских процена, уједно назначи поље и аспекти реалности који су предмет обавештајне експер-

* predrag_pavlicevic@yahoo.com

** lazarradenovic@yahoo.com

тизе. У овим оквирима разматра се више повезаних концепата и проблема: фактори од утицаја на процес обавештајне анализе, предвиђање, ретродикција, изненађење, антиципација, а нешто ближе карактеристике експертског мишљења, посебно парадокс експертске.

У литератури постоји заиста велики број одређења кључних појмова који су од значаја за предмет нашег рада, овде указујемо на одређења која даје Мур (Moore, 2007: 2): „*Intelligence* је специјализовани облик знања, активности и организације. Као знање, обавештајне информације упознају лидере, јединствено им помажући у просуђивању и доношењу одлука. Као активност, то је начин на који су прикупљени подаци и информације, утврђена њихова релевантност за проблем, протумачене како би се утврдили вероватни исходи и дистрибуиране појединцима и организацијама које их могу искористити, иначе познатији као „потрошачи обавештајних информација”. Обавештајна организација руководи и управља овим активностима како би се такво знање створило што ефикасније“.

Фактори од утицаја на процес обавештајне анализе

Организације се, на путу реализације планских циљева и жељених исхода, сусрећу са разноврсним изазовима, а то су примера ради: мањак или губљење поверења на релацији службеник (упосленик) – менаџмент организације; завист и љубомора међу припадницима организације; мањак дисциплине; мноштво подфактора који стварају конфликтно окружење; ситуације у којој организација не досеже испуњење принципа и правила која подстичу радну мотивацију, тиме и квалитет производа организације, до непотпуног прихватања организационог жаргона.¹

Због специфичне природе, јасно законски и подзаконских одређених правила, и оквира рада, дефинисаног устројства и успостављене дисциплине, због специфичне организационе културе, као и услед оштре процедуре и критеријума избора кадрова, обавештајне и безбедносне институције и организације могу се само спорадично (у сасвим уском сегменту) сусрести са горепоменутиим проблемима, и по дефиницији их, у изузетно кратком року и ефикасно, сасвим превазићи па и преусмерити тако да се побољша организациона продуктивност, или бар константно унапређивати неке недостатке (као што је изостанак изразитијих радних доприноса, или мотивације).

Међутим, када разматрамо организациони сегмент, и сам процес анализе, онда можемо констатовати да је, и поред све уређености, како код обавештајних служби тако и служби безбедности, такође под утицајем више (отежавајућих, некад реметилачких) фактора. Овде се не мисли у првом реду на недовољно или неадекватно академско знање аналитичара, посебно не на недовољно специфична знања па и евентуално непознавање специфичних аналитичких вештина и техника, односно, не мисли се на обученост аналитичара.

¹ Делом изведено на основу: Stefanović, Cvijanović, Vojnović, 2012: 180-185.

Обученост аналитичара у (контра)обавештајном сектору је могуће релативно лако (у зависности од ресурса и средстава), а засигурно је могуће плански и систематично унапредити, и неопходно је континуирано унапређивати. У овом раду поменути аспект не разматрамо. Разматрамо, односно, потребно је имати у виду комплексност фактора у интеракцији, лимитирајуће факторе са којима се сусрећу све службе света.

Наиме, на основу ближег увида у тематске оквире (анализом садржаја) савремених теоријских извора које се баве обавештајним студијама, и обавештајном анализом као значајним огранком ових студија, закључујемо да на процес обавештајне анализе, односно на квалитет производа обавештајне и безбедносне аналитике утичу следећи фактори:

– Обим и квалитет доступних обавештајних података као основни и полазни предуслов – односно досезање потребног корпуса пуновредних, ваљаних и благовремено доступних података – а у појединим (политичким и) безбедносним околностима једини предуслов остваривања функције обавештајне аналитике. Проблем је непотпуност (или чак нетачност) података, али је и прекомерност података, с друге стране, такође проблем – јер аналитичар мора селектирати податке, проценити их и издвојити оне од значаја за уобличавање обавештајних информација потребних доносиоцима одлука (о неким аспектима види Вандепер (Vandepere, 2014: 36-37), издвајамо: „Без специфичног питања или проблем на уму, немамо референтни оквир којим бисмо могли идентификовати шта јесте а шта није релевантно.“). Притом је елемент неизвесности одређујући за свеобухватно и адекватно сагледавање екстремне сложености и динамичности обавештајних феномена и процеса, другим речима, ванредно значајан је уплив и утицај свесне људске интервенције усмерен на контролу процеса док, с друге стране, ефекти поменутих настојања нису извесни.;

– Специфичан и битан (са претходним повезан) фактор је тајминг, рокови, односно благовременост коју обавештајна аналитика мора остварити – јер у супротном њени производи губе функцију. Хитност и временски притисак (уз организационе норме) компликују процес, тиме лимитирају неке квалитете и досега обавештајне аналитике;

– Неки аспекти интергрупне динамике и организационе културе – увезани са истраживачким областима и карактером података – који постају врло битни за организовање аналитичког процеса, тиме за карактер и квалитет производа обавештајне аналитике. Посебно је од значаја феномен групног мишљења;

– Утицај носиоца политичког одлучивања, а који може бити

- *директан* (у изворима се углавном констатује да је редак) – од стране заинтересованих носиоца политичког одлучивања усмерен на формулисање жељених, политици потребних закључака (наиме, овде се не мисли на нужно и подразумевајуће стратешко усмерење, који се прелама кроз ближе дефинисање праваца обавештајног деловања и задатака, потом и контролу рада), као и

- *индиректан* (латентан, могло би се зато рећи и чешћи облик, али не значи нужно присутан) – испољен у конкретним инструкцијама и налозима који се дају аналитичарима, усмерен на формирање основне поруке, некад уочљив у модификаци-

- јама првобитних налаза од стране руководиоца – подстакнут званичним политичким курсом, или испољен у самоцензури (понекад готово подсвесној);
- Обмана, ометање, дезинформисање од стране објеката истраживања или обавештајних мета (у првом реду супарника и/или непријатеља, али и пријатељске стране), који могу имати значајан утицај на валидност обавештајних увида и процена, тиме и на постављање претпоставки о будућим процесима;
 - Когнитивна ограничења људског ума, фактори који утичу на индивидуално резонување, елементи који одређују концепт ограничене рационалности, пристрастности које се испољавају у сазнајном процесу, предрасуде и стереотипи. Епистемолошке претпоставке анализе, основе, досези и сазнајни проблеми људског закључивања преламају се и у домену експертског мишљења у обавештајној материји.

Предвиђање и повезани концепти

У свом веома утицајном и вешезначном делу *Pravo, zakonodavstvo i sloboda* Хајек (Хајек, 2002) у различитим контекстима, односно, у више тематским целина дотиче се предвиђања (што можемо јасно уочити једноставним увидом у регистар појмова). Издвајамо: „Кад је реч о политици, методолошко увиђање да у случају сложених спонтаних поредака никада нећемо бити у стању да одредимо више од општих принципа према којима они функционишу ... тамо где се ослањамо на спонтане уређујуће силе често нећемо бити у стању да предвидимо посебне промене које доводе до нужног прилагођавања на изменене спољашње околности, а понекад чак ни да схватимо на који начин може да успостави обнову поремећене ‘равнотеже’... Стицање делимичног увида у карактер укупног спонтаног поретка често постаје узрок захтева за свесном контролом... Корист коју наука може да пружи политици састоји се у разумевању опште природе спонтаног поретка, а не у било каквом знању о посебностима конкретне ситуације“ (Хајек, 2002: 65-66).

Вандепер (2014: 47-56) разматра релације експертисе према појмовима предвиђање (*Prediction*), ретродикција (*Retrodiction*), изненађење (*Surprise*) и антиципација (*Anticipation*).

Вандепер подсећа да експертиза подразумева широко знање, својства и вештине у одређеној области на чије резултате се треба ослонити, али је важно да аналитичари разумеју границе (своје) експертисе и доделе одговарајућу заснованост проценама на основу онога што је познато, а шта не. Притом, *карактеристике задатка* (које су, наравно, различите зависно од одређене тематске области или поља) критичне су у одређивању да ли се људи могу сматрати стручњацима или не. Експертиза подразумева способности компетентног обављања задатка, исправног просуђивања у оквиру одређеног подручја. Управо је лош експертски учинак уочен (истраживањем) код обавештајних аналитичара (као и, рецимо, код клиничких психолога или психијатара – насупрот метеоролозима, шахистима, математичарима), а разлог није толико у „стручности“ колико у предметној области. Области у којима су људи показа-

ли лош ниво стручности је када се одлуке тичу понашања људи а не ствари – као један од конзистентних фактора. Наиме: „Идентификовање узрока и последица у људском понашању је инхерентно тешко. То је зато што људи могу потпуно различито реаговати на идентичне утицаје, чак и различито на исту ситуацију ... Можемо дати опште исказе о будућем понашања човека на колективном нивоу – то јест, да ће у будућности бити ратова, да ће људи наставити да се придржавају закона док ће га неки други кршити – без знања о конкретним предстојећим ситуацијама“. Тако, полазећи од концепта Канемана и Клајна (Kahneman and Klein) о „раздвојеној стручности“ – која је „уобичајена за све професије, да се експертиза може развити где је фокус на ‘тешким’ подацима, а не на ‘меким’ подацима“ – можемо више веровати у ствари а не у људе (нпр. за доступно оружје је непознато како ће се користити), другим речима, мало је вероватно да ћемо бити експерти у погледу предвиђања будућег понашања противника или њихових реакција на спољне утицаје. Такође, неопходно је истаћи да стручност у једној области не значи и стручност у другој (на пример, стручњака за техничко функционисање оружја не чини ту особу стручном да оцени како, зашто или када би оно могло бити употребљено). С тим у вези Џонстон (Johnston) напомиње да „што је задатак сложенији, потребно је специјализованије и ексклузивније знање за обављање тог задатка ... стручњак може прилично прецизно знати његов специфични домен, као што је економија или анализа вођства, али то му можда још увек не дозвољава да прорекне намеру противника, што противник можда и сам не зна“.²

Што се тиче предвиђања Вандепер: истиче да се могу предвидети циклични природни феномени (јер су јасни узрочно-последични односи), али да је предвиђање у основи немогуће где су промене неуобичајне, или код *ad hoc* догађаја; указује на констатације да „нема замисливе методологије која би тачно могла предвиђају будуће догађаје“ (Дирју, 1985); да се „кључно питање односи на проблем идентификације узрочних веза који пружају чврсту основу за предвиђања будућег понашања. Штавише, чак и када знамо узроке догађаја, то ове догађаји не чине предвидивим“ (нпр. авионске несреће); „да што је дуже временско раздобље теже је доносити поуздан суд“; да „истраживање показује да високи ниво самопоуздања не значи нужно тачна предвиђања“. Вандепер истиче да је на макро нивоу предвиђање врсте напада врло различито од предвиђања одређеног времена и места напада или идентификовања актера³, те да

² Овде може бити од значаја указати на Хајеково (Најек, 2002: 29) цитирање Фергусона (Ferguson, 1767: 187): „Народи се саплићу око уређења која су, заиста, резултат људске акције, а не извршења било ког људског плана“.

³ Вандепер (Vandepere, 2014: 53): „Као што напомиње Мур (Moore), широка антиципација трендова, подједнако општа забринутост, нису предвиђања, наглашавајући да:

... могу се открити показатељи који сугеришу да је предстојећи догађај сличан оном у прошлости могућ, вероватан, или чак разуман. На тој основи, могло би се, на пример, претпоставити да ће пре или касније страни терористи опет напасти Сједињене Државе циљајући неку грађевину високе вредности или догађај, као што је Светски трговински центар. Ово је далеко од предвиђања да ће терористи Ал Каиде улетети авионима у Светски трговински центар и Пентагон ујутро 11. септембра 2001. године“.

Да приметимо, овде се исказује не само значај, већ и неопходност располагања валидним, тачним, конкретним и што потпунијим обавештајним подацима, како би обавештајна аналитика

је можда најоптималније разликовати предвиђање [*prediction* („као извесност“)] од претпоставке [*conjecture (hypothesis)*] као процене о будућем понашању, што имплицира неизвесност и отвореност за алтернативна објашњења. Вандепер скреће пажњу и на синтагму *тржиште предвиђања (Prediction Markets)*⁴, потом – што је врло битно – подвлачи разлику између предвиђања и ретродикције (*Prediction versus Retrodiction*)⁵ – у основи „После битке сви генерали паметни“.

Промишљајући изненађење Вандепер (2014: 55-56) полази од констатације да људи природно имају одређена очекивања у погледу будућности која се често заснивају на претходним искуствима, што узрокује изненађење када будућност не следи очекивања, односно да човекова „перципирана будућност никада не одговара стварности која се одвија“⁶ – те „У томе лежи изненађење, будућност се испоставља другачијом од оне коју смо очекивали, ма како мало или безначајно“.

Приметимо да појам изненађења не може бити прво одређен преко субјективне димензије (изневерена очекивања), а потом као објективна чињеница (испољавање непредвиђеног), како га конципира Вандепер. Овде се не ради само о игри речи, већ о настојању да се стави акценат на немогућност пред-

могла директно да укаже на будући (прецизан) развој догађаја (само уз евентуално увезивањем и тумачењем обавештајних података, уколико је потребно због њихове провере и потврде).

⁴ Вандепер (2014: 53-54) указује да синтагма *тржиште предвиђања* означава:

„...спекулисаше о исходима обично добро дефинисаних, краткорочних будућих догађаја, као што су политички избори ... може представљати извор информација за аналитичаре да га размотре ако је њихово упознавање релевантно или повезано са сродним темама. Ипак, недостају многи основни захтеви... тржишту предвиђања недостаје транспарентност која се очекује од аналитичког извештавања, укључујући: Ко доноси процену? Зашто они доносе процену? Које информације користе? Које информације намерно изостављају? Које су информације игнорисане? ... На крају, која би влада оправдала доношење потенцијално значајних одлука или предузимала акције засноване на предложеном исходу тржишта предвиђања?“.

⁵ Вандепер (2014: 54) упућује:

„Знање о прошлим догађајима није једнако тачном предвиђању будућих догађаја и пречесто људи бркају ретродикцију (способност објашњења прошлих догађаја) са предвиђањем (предзањем о будућности). Након значајних догађаја... медији су пуни стручњака који пружају продубљена објашњења о томе како је нешто било очигледно и узроцима тог догађаја. Као што Талек истиче, ‘исти новинари, економисти и политички експерти који нису видели да долази до кризе пружали су обилне *ex-post* анализе о њеној неизбежности’. Постоји јасна разлика између предвиђања у поређењу с мудрошћу након дешавања. За ове људе сећамо се да су учинили неколико тачних предвиђања, погледајте њихов целокупни предиктивни запис; ако су људи у стању да заиста предвиде будуће догађаје, они би требали бити доследно тачни у свим предвиђањима, а не само тачни једном или два пута. Надаље, историја је сигурно могла следити било који број стаза што значи да знање (па чак и разумевање узрока) прошлих догађаја није једнако тачном предвиђању будућих догађаја. Разумевање прошлости нам помаже, али прошлост није гаранција шта ће се дешавати у будућности“.

⁶ Чини се да овај степен искључивости није основан (једноставно: нека очекивања или предвиђања се могу остварити, бар у кључним елементима), а није ни продуктиван са становишта људским настојања да контролише своје окружење. У поменутом тврдњи експертиза губи сваку основаност. За човеково адекватно деловање и продуктиван однос према стварности некада није од значаја да ли су се човекове прогнозе оствариле до детаља који не утичу на реализацију циљева и планова које је конципирао.

виђања. Изненађење, једноставно речено, може бити само човекова реакција на стварност (услед перцепције стварности различите од очекиване (како је, подржимо га јег је то са правом, истакао Вандепер)) – означава човеков однос према догађајима, очекиваном начину њиховог одигравања или чак само когнитивну и ефективну реакцију на промењене извесности и модалитет одређених дешавања.

Вандепер (2014: 56) затим сагледава релације антиципације насупрот предвиђања (*Anticipation Versus Prediction*), и истиче да се људи више ослањају на антиципацију него на предвиђање. Речима Насима Талеба (Nassim Taleb), то је што боља припремљеност за будућности („Образложење је да смањујемо ефекат изненађења ако смо антиципирани врсту догађаја. Он ово описује као претварање Црних лабудова у Сиве лабудове“), или како Мур (Moore) пледира за „антиципирање широког тока догађаја, а не настојање предвиђа специфичних будућних инцидената“. Ово је од значаја за планирање: „Само једна перспектива о томе шта ће се догодити у будућности охрабрује две ствари: подстиче склоност потврди подстичући нас да све будуће информације ускладимо са почетном теоријом; и то скоро гарантује да ћемо се изненадити. Уместо тога, допуштање вишеструких алтернативних разматрања подстиче ширу перспективу и сигурно смањује изненађења потврђујући да постоје многе логичне претпоставке о томе шта би се могло догодити у будућности“.

Са Вандеперовим разматрањем антиципације се требамо сложити. Да напоменемо, међутим, да је изражен скептицизма и да су поједине формулације везане за висок степен искључивости о могућностима предвиђања врло проблематичне, и одузимају основаност (закључака) и функцију многим дисциплинама (које често могу бити од значаја и у обавештајној материји): социјалној психологији, социологији група, менаџменту, теорији организације, теорији конфликта, или рецимо теорији лидерства. Свакако, став аутора овог рада (ништа ново) је да предвиђање у поменутих истраживачким областима (реалности) није одређено степеном извесности које дају природни закони. Међутим, аутори подсећају да се на основу адекватних теоријских модела, индикатора и релеватних података, могу формулисати претпоставке о будућем понашању појединаца и група (које се могу показати тачним, или бар довољно прецизним), и које могу бити основ за одлучивање. Мислити супротно значи у потпуности избрисати смисао предвиђања, тиме и планирања. Наравно, не тврди се да је могуће у детаље предвидети конкретне догађаје (чак се догађај не мора одиграти иако све указује да ће се догодити: атентатор може доживети срчани удар) или конкретне манифестације процеса које могу следити (другим речима: прецизно одредити психичке процесе или реакције, и/или перфектно предвидети начин формулисања и остваривања циљева појединаца и група). Нити се може искључити грешка услед утицаја великог броја фактора, од којих су неки били непознати аналитичару, или су накнадно добили на значају. Али Човек мора предвиђати уз свест о својим ограничењима, још више то морају радити организације, и надасве државне институције. Предикција (макар и погрешна) је део (покушај) контроле окружења, односно, услов грађења неопходне перцепције безбедности а затим њеног опредмеђења, за шта су неопходне претпоставке, ако не знање о будућности.

Комплексно и несигурно глобално окружење (његове политичке, економске, демографске, еколошке димензије) – тиме и обавештајно окружење – продукује проблеме за процес осмишљавања продуктивних планова, и дефинисања адекватних реактивних мера. Правовремен и мудар одговор на актуелне процесе и разноврсне изазове од стране доносиоца (политичких) одлука захтева подршку за њих у виду разноврсних информација о стању, правцима и перспективама развоја (гео)политичких, глобалних економских и социјалних процеса (укључујући посебно информације о циљном деловању људи и њихових институција), информација која својим садржајем (проценама или подацима које обухватају) омогућавају да се смањи неизвесност и спрече нежељени, изненадни (непланирани) развој, посебно ефекти деловања непријатељских ентитета (спољних и унутрашњих).

Назнака: закључивање у обавештајним стварима и експертиза

Разматрајући основе резонувања у обавештајним стварима Мур (Мооге, 2007: 4) пише: „Индуктивно резонување, прелазећи са специфичног на опште, сугерише многе могуће исходе или опсег онога што противници могу учинити у будућности. Међутим, индуктивном резонувању недостаје средство за разликовање сваког исхода – сви су могући. Аналитичар никако не може знати да ли је решење тачно. С друге стране, дедуктивно резонување се, прелазећи са општег на посебно, бави питањима о контрадикторном понашању и намерама. Дедуктивно резонување постаје неопходно за упозорење. На основу прошлих перцепција, одређене чињенице указују на одређене исходе. Ако су, на пример, трупе распоређене на граници, повећана је комуникација а вођство у одбрамбеним бункерима, предстоји рат. Међутим, ако вођство остане пред очима јавности, ове припреме указују на то да предстоји вежба. Абдуктивно резонување открива прихватљиве исходе обавештајном аналитичару. Када поступци противника пркосе тачном тумачењу кроз постојеће парадигме, абдуктивно резонување генерише нова средства за објашњење. У случају обавештајног упозорења, процес абдукције представља потрошачима обавештајних података који креирају политике „процену вероватноће“. Мада абдукција не гарантује да је аналитичар одабрао тачну хипотезу, доказна сила пратећег аргумента указује на то да је највероватнија хипотеза позната“.

Спелман (Spellman, 2011: 136-138) пише о аналогiji, као употреби прошлости за разумевање садашњости, када људи налазе сличне проблеме из прошлости који су разумљивији („извори аналогija“), и користе сличности да би схватили ситуацију и решили тренутни проблем. Добра аналогija захтева употребу релевантних сличности – оних које су важне за узрочно-последичне везе две ситуације – што зависи од питања на које се жели одговорити. Важно разликовање је између површинских (лако уочљивих) и структурних сличности (фундаменталних односа). Проблем је што приликом селектирања потенцијалних извора аналогije из меморије људи обично прво помисле на површне сличности – док су структурне сличности (обично) важније за разу-

мевање ситуације (уз то, скреће пажњу Спелманова: под временским притиском очигледније, површне карактеристике ситуације обрађују се брже, и могу представљати основу за одлуку по аналогiji). Оно што је од значаја, упућује Спелманова, је да када аналогije користе стручњаци бољи су у игнорисању површних сличности и употреби структурних сличности – управо је развијање експертизе учење о важним темељним структурама информација (важан део стручности у било којој области је базиран на искуству из којег се могу извући информације релевантне за тренутну ситуацију⁷). Да би лекција из прошлости „била примењена у будућим ситуацијама зависи од тога да ли се прошли примери посматрају као довољно слични да би били релевантни“. Од значаја су даље констатације: „Стручњаци могу бити посебно склони да детаљно објашњавају ситуације уместо да их уопштавају управо због свог додатног знања, информација и стручности. С једне стране, што је неко више свестан потенцијалних аналогних извора, то ће лакше моћи да им приступи у меморији и пронађе онај који се чини релевантним за постојећу ситуацију. С друге стране, што човек више зна о прошлости и садашњости, то је лакше пронаћи особине које разликују тренутну ситуацију од других ситуација. Добро је документовано да се стручњаци у разним областима превише ослањају на оно што виде као посебне околности постојећег случаја, а не на заједничке карактеристике случаја... стручњак би могао „добити заслугу“ за експертизу када укаже на то како се нова ситуација разликује од прошле уместо да каже, као што би то могао сваки не-стручњак, да је иста као прошла“. Стручњаци су, најме, најспособнији да користе аналогije (јер могу утврдити важне основне структурне сличности између ситуација), али и најспособнији да их (погрешно) одбаце чак и када је то релевантно.

Парадокс стручности

Џонсон (Johnston, 2005: 61-68) полази од констатације да обавештајна анализа захтева експертизу – односно „појединце који могу препознати обрасце у великим скуповима података, решити сложене проблеме, и предвидети будуће понашање или догађаје“ – а парадоксално је да управо поменута „специфичност експертизе чини прогнозе стручњака непоузданим“. Наиме, разлог су делом когнитивне пристраности и временски притисак, потом сам процес којим се формира стручњак у одређеној области.⁸ Притом „време потребно да

⁷ Спелман (Spellman, 2011: 138) у овом контексту упућује (позивајући се на: *Analogies at War* (Khong, 1992)) да је рат у Вијетнаму оставио две контрадикторне лекције, односно да синтагма „нема више Вијетнама“ за неке значи „да би се Сједињене Државе требале уздржати од интервенција у областима које имају сумњиву стратешку вредност, где је правда узрока и употребљених средстава вероватно упитна, и где су Сједињене Државе вероватно неће победити“, док за друге значи „наметање нереалних ограничења војсци од стране цивила необучених у модерном ратовању које је довело до пораза у Вијетнаму“ и да би војсци у будућности требало омогућити да учини све што треба да би победила.

⁸ Тачније, објашњава Џонсон (Johnston, 2005: 61-63), будући стручњак мора бити у дужем периоду упознат са великом бројем случајева, овладати водећим принципима и правила одређеног

постанете експерт зависи од сложености задатка и броја случајева, односно образаца којима је појединац изложен ... што је сложенији задатак, то је специјализованије и ексклузивније знање потребно за обављање тог задатка“. Оно што је од значаја је да стручњаци у односу на почетнике:

- „Стручњаци боље уочавају смислене обрасце у својим доменима него они који нису експерти. Где почетник опажа насумичне или неповезане тачке података, стручњак повезује редовне обрасце унутар и међу случајевима“;
- „Стручњаци дубље разумеју своје домене од почетника и користе принципе вишег реда за решавање проблема. На пример, почетник групиши објекте по боји или величини, док би стручњак груписао исте објекте према њиховој функцији или употребљивости. Стручњаци схватају значење података боље од почетника, и боље одмеравају променљиве са различитим критеријумима унутар својих домена. Стручњаци препознају варијабле које имају највећи утицај на одређени проблем и усмеравају пажњу на те променљиве“;
- стручњаци имају бољу краткорочну и дугорочну меморију, брже обављају задатке у својим доменима и чине мање грешака током решавања проблема;
- стручњаци другачије решавају проблеме: на почетку задатка троше више времена размишљајући о проблему (док почетници одмах желе да нађу решење); „користе своје знање о претходним случајевима као контекст за креирање менталних модела за решавање задатих проблема“; Пошто поседују бољу самоконтролу „стручњаци су свеснији случајева где су починили грешке или нису успели да разумеју проблем. Чешће провере своја решења и препознају када им недостају информације потребне за решавање проблема. Стручњаци су свесни ограничења свог знања и примењују хеуристику свог домена за решавање проблема који не спадају у њихову базу искустава“.

Међутим, управо због претходно-изложених карактеристика јавља се парадокс стручности, стручност постаје слабост – управо стручњаци нису посебно способни за предвиђање⁹. Џонсон притом наглашава да је „Прогнозирање је сложен, интердисциплинарни, динамичан и мултиваријантни задатак у којем многе варијабле узајамно делују, мења им се тежина и вредност, а друге варијабле су уведене или изостављене“, уз то да постоје мишљења да су ... „стручњаци, као и сви људи, недоследни када користе менталне моделе за пра-

здатка, односно „бити изложени специфичним случајевима који тестирају поузданост такве хеуристике“, и са много праксе и са изложеношћу све сложенијим случајевима, почиње препознавати обрасце понашања („... што је још важније, научи да се ови обрасци често понављају“) и учити комплексније стратегије. У следећој фази почиње конципирати и тестирати хипотезе о будућем понашању, на основу прошлих искустава. Управо, када креативност почне да генерише знање, када разумевање случајева не буде само једноставно поклапање са обрасцима, студент постаје стручњак. Рецимо: „Истраживачка студија открила је да су шаховски мајстори провели између 10 000 и 20 000 сати, или више од 10 година, учећи и играјући шах. У просеку, шах мајстор овлада са 50.000 различитих шаховских образаца. Слично томе, дијагностички радиолог проведе осам година у редовном медицинском тренингу ... бива упознат са у просеку 48.000 случајева“.

⁹ Џонсон (2005: 65): „У ствари, стручњак нема тенденцију да надмаши актуарску табелу, чак иако су му дате конкретније информације о случају него што су доступне статистичком моделу“. Мада „ако стручњаци имају привилеговане информације које се не одражавају у статистичкој табели, они ће заиста радити боље него табела“ ипак је, истиче Џонсон, ретко једна променљива одлучујући фактор, те анализа тако једноставна.

вљење предвиђања“ и да људске пристраности објашњавају непоузданост предвиђања експерата, и то:

- „Пристрасност узорка: тражење доказа који потврђују радије него одбацују хипотезу и / или попуњавају - можда ненамерно - недостајуће податке са подацима из претходних искуства;
- Хеуристичка пристраност: коришћење неприкладних смерница или правила за предвиђање“.

Џонсон даље констатује: „Парадоксално је да сама метода којом се постаје стручњак објашњава зашто су стручњаци много бољи од почетника у описивању, објашњавању, извршавању задатака и решавању проблема у својим доменима, али, са неколико изузетака, лошији су у прогнозирању него што су Бајасове вероватноће засноване на историјским, статистичким моделима. Дати домен има специфичну хеуристику за обављање задатака и решавање проблема, и ова правила су велики део онога што чини стручност... стручњаци морају да стекну и усвоје десетине хиљада случајева како би препознали обрасце, генерисали и тестирали хипотезе... Ова концентрација даје стручњаку **моћ да препозна обрасце, извршава задатке и решава проблеме, али такође усмерава пажњу стручњака на један домен уз искључење других** (подвукли аутори чланка). Требало би да буде мало изненађење када би стручњак имао потешкоћа у идентификовању и вагању променљивих у интердисциплинарном задатку, попут предвиђања намера противника. Другим речима, стручњак може сасвим детаљно да познаје његов специфични домен, као што је економија или анализа вођства, али то му можда још увек не дозвољава да разгласи намеру противника, што противник можда и сам не зна“. Овде се тек исказује сложеност обавештајне анализе – чији је циљ да опишу догађај, реше проблем или сачине прогнозу – јер је, са правом наглашава Џонсон: „**обавештајна анализа амалгам великог броја високоспецијализованих домена**“. Потребно је да стручњак податке стави у постојећи свој образац (разумевања), препознају да је случај изван домена њихове стручности и окрену се хеуристикама којим би могао дати смисао подацима, или се обрати другим стручњацима. Потребно је увек имати на уму да информације саме по себи нису специфичне за одређени домен, да подаци везани за одређени случаја могу бити од користи другим доменима, а стручњак често и не зна који би одређени скуп података имао вредност за стручњака у другом домену, што се додатно компликује када анализу ставимо у контекст „реалног времена“ (реалних могућности, потребног времена да се изврши потпуна, свеобухватна анализа података од стране релевантних стручњака, уз пратеће проблеме организације и дељења (поверљивих) информација)¹⁰.

Џонсон (Johnston, 2005: 68-70) разматра и карактеристике функционисања интердисциплинарног тима, како каже, очигледних решења парадокса стручности, и начин умањења хеуристичких пристрасности. Џонсон, међутим примећује да и уз занемаривање потенцијална сигурносна питања, постоје практични проблеми са овим приступом: „Прво, сваки стручњак би морао пре-

¹⁰ Илустративан пример који разјашњава горе-наведене поставке види ближе у Џонсон (Johnston, 2005: 67-68).

гледати велике скупове података како би пронашао податке специфичне за његову експертизу. Ово би одузимало превише времена, а можда чак и не би било рутински могуће, с обзиром на приоритет који се даје подношењу и тренутном извештавању. Друго, током поступка скенирања великих скупова података, стручњак би неизбежно тражио податке који се уклапају у његово подручје стручности“. Проблем је како сачинити обједињавајући извештај два стручњака, а и онај који га сачињава опет ће бити под утицајем већ поменутог: временског контекста, образаца пристрасности и хеуристичке пристрасности. Остаје увек проблем како издвојити податке који се односе примарно на један домен, онај део који захвата други домен. Издвојити их значи да ће сваки стручњак потрошити много времена. Очигледно је тешко одговорити. Џонсон упућује да: „Ефективни тимови захтевају кохезију, формалну и неформалну комуникацију, сарадњу, заједничке менталне моделе и сличну структуру знања. Постављање таквих комбинација није тривијалан задатак ... У обавештајном тиму је теже, с обзиром на нејасну природу циљева, огромност задатка и разноликост појединачне стручности. Штавише, што је већи број чланова тима, то је теже створити кохезију, комуникацију и сарадњу. Хетерогеност такође може бити изазов; има позитиван ефекат на генерисање различитих гледишта у тиму, али захтева више организационе структуре него хомогени тим. Без специфичних процеса, принципа организовања и оперативних структура, интердисциплинарни тимови ће се брзо претворити у просторију пуну стручњака који ће се на крају вратити на своје претходне обрасце рада“.

Дискусија

Обавештајну анализу не чини једино специфичном подразумевајућа компонента тајности, њене специфичности умногоме се исказују преко сагледавања карактера експертизе у обавештајним пословима, и поводом тема које се означавају обавештајним.

Први присутан проблем је протежност појма, односно, степен одређености обавештајног аспекта предмета – можда као прво, разграничења од политичког – одредница нејасноће која претходно мора бити превладана да би се уочио обавештајни проблем.

Закључујемо да експертиза у процесу обавештајне аналитике треба захватити, чак и мора подразумевати сагледавање и увезивање више аспеката стварности, посебно политичких, економских, социјалних и социо-психолошких аспеката (феномена, процеса, трендова, догађаја – уз изразитије сагледавање карактера и циљева активности појединаца, група, организација и институција у поменутих сферама). Претходни став није пледирање за холизам већ настојање да се, за потребе аналитике, пружи одговор на питање како дефинисати обавештајни аспект (подручје) – а да се не оде у груби есенцијализам.

Обавештајни проблем је неопходно разматрати као временски и просторно омеђен, дефинисан перцепцијом предмета и циљем који се жели постићи

његовим сагледавањем, и решавањем. Услед комплексности реалних процеса, догађаја и активности које су предмет обавештајне аналитике уочавање и **издвајање кључних детерминанти од значаја за обавештајне процене лимитирано** је стручним профилом, истраживачком дисциплином коју преферира, потом и теоријским и епистемолошким преференцијама аналитичара – јер поменути фактори могу (у комплексној материји) да ограниче фокус аналитичара, да сузе аналитичку перспективу. Досезање квалитета обавештајних аналитичких производа, тј. обавештајних информација, одређено је тако способношћу аналитичара да превлада ограничења своје стручне (академске) перспективе (правне, политиколошке, војне, економске) и сагледа ширу слику. Другим речима, **анализа увек мора уважавати контекст – па често покрива више аспеката**: (гео)политичке, економске, социјалне, социјално-психолошке, војне, правне аспекте, еколошке и друге. Другим речима, **подаци који се могу окарактерисати као они са подручја политике, економије, права итд. могу садржати димензије од обавештајног значаја**. Обавештајна анализа зато често мора бити свеобухватна.

Наиме, **паралелно са широким аналитичким захватом који покрива више подручја и аспеката реалности потребан је аналитички приступ који у комплексности предмета препознаје податке који су управо обавештајног карактера**. Увезујући елемент (димензија) у процесу анализе обавештајних података је утицај поменутих аспеката на интересе и вредности које штите обавештајне институције (државе, политички и војни савези, али и неформални актери који поседују агенсе и потенцијале за обавештајно деловање).

Експертиза у обавештајним стварима, стога, мора подразумевати **способност, знања и вештине експерта да уочи, сагледа и повеже битне односе, односно значајне колерације, да увиди њихову динамику (трендове), како би идентификовао последице процеса и догађаја, посебно ефекте активности непријатеља и супарника (али и других заинтересованих страна, укључујући чак и савезнике) на интересе и штићене вредности (у првом реду националне)**.

Интердисциплинарност мора постати унутрашња перспектива обавештајног аналитичара, уз опрез да у реализацији својих задатака не прекорачи границе које крше принципе задовољавајућег степена познавања материје. То уједно, за аналитичаре, значи критичко уочавање граница ефикасности својих модела разумевања и тумачења стварности.

Потребно је увек имати у виду да сваки домен стручности има специфичну хеуристику, те обавештајна аналитика мора превладати дуализам који се може јавити због нужности примене сазнајних правила одређене струке у обавештајној материји, а која та правила не може познавати.

Општа когнитивна ограничења људског ума и парадокс експертизе немогуће је избрисати и игнорисати, али контролни механизми унутар аналитичког одељка обавештајне организације којима се уводе вишеструке перспек-

тине у продуковању финалних обавештајних производа – као и аналитички потенцијали изван ње – боље рећи, упоређивање обавештајних информација из других агенција и информација из других (стручних и научних) извора такође умањује могућности грешке, и дају добре основе за антиципирања (гео)политичких и безбедносних процеса потребна доносиоцима политичких одлука.

Када се ради о конкретним процесима и догађајима (не процени и антиципацији) свакако су благовремени и тачни обавештајни подаци, који директно и јасно говоре о намерама обавештајних мета (безбедносних актера), прва брана заштите, потом и стуб унапређења виталних националних интереса. Предуслов њиховог обезбеђивања је добра организација и адекватни обавештајни ресурси.

Литература:

1. Johnston Rob, *Analytic Culture in the US Intelligence Community: An Ethnographic Study*, The Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, Washington, DC, 2005, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/analytic-culture-in-the-u-s-intelligence-community/analytic_culture_report.pdf, 11.04.2020.
2. Hajek Fridrih A., *Pravo, zakonodavstvo i sloboda*, JP Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
3. Moore David T., *Critical Thinking and Intelligence Analysis, Second Printing (with revisions)*, Occasional Paper Number Fourteen, National Defense Intelligence College Washington, DC March 2007, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a481702.pdf>, 17.08.2020.
4. Spellman Barbara A., Individual Reasoning, in: *Intelligence Analysis: Behavioral and Social Scientific Foundations*, Editors Baruch Fischhoff and Cherie Chauvin, National Academies Press, Washington, DC, 2011., EBSCO Publishing: eBook Academic Collection (EBSCOhost), pp. 117-141
5. Stefanović Vidoje, Cvijanović Drago, Vojnović Boško, *Lavirinti menadžmenta*, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, 2012.
6. Vandepeer Charles, *Applied thinking for intelligence analysis: a guide for practitioners*, Air Power Development Centre, Department of Defence, Commonwealth of Australia 2014, ISBN: 9781925062045 (paperback), <http://airpower.airforce.gov.au/APDC/media/PDF-Files/Air%20Force%20Publications/AF13-Applied-Thinking-for-Intelligence-Analysis.pdf>, 13.06.2020.

INTELLIGENCE ANALYSIS AND EXPERT OPINION

Summary: The quality of intelligence analytics products is influenced by many factors: The volume and quality of available intelligence as a basic precondition – where the element of uncertainty is determining for adequate consideration of extreme complexity and dynamism of the intelligence phenomena and processes, with immensely significant influence of conscious human intervention aimed at controlling the process and uncertain effects of mentioned endeavour; A related factor is timing, the timeliness that the intelligence analytics must achieve – time pressure that complicates the process and limits some of the

grasps of the intelligence analytics; Some aspects of the intergroup dynamics and organizational culture – especially the phenomena of groupthink; Influence of political decision-makers, direct and indirect; Deception, denial, misinformations by intelligence targets; Cognitive limitations of the human mind, factors affecting individual reasoning, elements that determine the concept of limited rationality, biases that are manifested in the cognitive process, prejudices and stereotypes. Epistemological assumptions of analysis, bases, reaches and cognitive problems of the human reasoning intertwine in the area of expert opinion in the intelligence affairs. Intelligence analysis isn't only specific by its implied component of secrecy, specifics of intelligence analysis are largely expressed through features of expertise in intelligence affairs, respectively, by understanding of characteristic and performance of expertise in intelligence. The first problem is the degree of distinctness of the intelligence dimension in the subject matter of analyse. We can conclude that the expertise in the process of intelligence analytics must include perception and linking among various aspects of reality, especially political, economic, social and socio-psychological aspects (phenomena, processes, trends, events – with the distinct perception of characteristics and objectives of activities conducted by individuals, groups, organizations and institutions in the mentioned spheres). Due to the complexity of processes, occurrences and activities that are the subject of intelligence analytics, the detection and segregation of the key determinants for the intelligence assessments is limited by the professional profile, theoretical and epistemological preferences of analysts – because these factors (in complex matter) limit analyst's focus, and narrow the analytical perspective. Therefore, achieving a good quality of intelligence products is determined by the ability of the analyst to overcome the limitations of his professional (academic) perspective and perceive the bigger picture. Analysis must always take into account the context – hence, analysis often must to cover many aspects: (geo)political, economic, social, socio-psychological, military, legal, ecological and others. In other words, data that could be described as political or economic (etc.) may include aspects that are of intelligence significance. Therefore, intelligence analysis must be comprehensive. Namely, parallel to a broad analytical approach that covers various areas and aspects of reality, there is a need for an analytical approach that discerns right just a intelligence data in the complexity of the subject. Binding element (of the various areas and aspects) in the process of intelligence analysis is the effect of the above-mentioned aspects on the interests and values that are protected by intelligence institutions (political and military alliances, states, also non-state actors that posses potential for intelligence activity). Expertise in intelligence matter must imply the ability, knowledge and skill of the expert to notice, realize and link relevant relations and correlations, to percieve their dynamics (trends) so the consequences of the processes and events, especially the effects of activities by enemies and rivals (and other interested parties, including even allies) on interests and protected values (primary national) may be identified. Interdisciplinarity must become the intrinsic perspective of an intelligence analyst, with caution that in the realization of the tasks, principle boundaries of satisfactory degree of knowledge matter aren't crossed. For the analysts it also means a self-critical percieveance of limits of efficacy of their models of understanding and interpretation of reality. Control mechanisms of the analytical departments in the intelligence organization that introduce multiple perspectives in the production of final intelligence products – as well as comparison of intelligence from other agencies and other (professional and academic) sources – decrease the possibility of error. Concerning specific processes and events, prompt intelligence data, that directly indicates the intentions of intelligences targets, is the first line of protection and improvement of national interests.

Key words: heuristic biases, intelligence analysis, uncertainty, prediction, expert knowledge, paradox of expertise

